

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0239

LOG Titel: Caput Vigesium Secundum. Lithodenrum saccharaceum. Carang gula. - Twee en Twintigste Hoofdstuk. Het Koraalsteenige Zuikerwerk

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Hic iterum commemorare oportet, multos erronee credere, duas primas species Lithodendri ortum ducere ex Alga quadam, quam supra libro XI. sub nomine *Alga coralloides* descripsimus, quum forma sua quadrant. Sed errorem esse ex eo patet, istam Algam Coralloidem in aliis penitus ac durioribus cretaceis scopulis, quam Carang bonga, ac nunquam nisi quibusdam mensibus Augusto & Septembri observari, post quod tempus a scopulis abluitur, & in litus projicitur nunquam lapidescens. Contra Lithodendra observantur propriis infidentia scopulis, haud majora ista Alga, seu Agar agar, quæ jam saxosa sunt, & sensim in magnas excrefcunt arbores.

Ex similitudine spinulorum & ramosorum ramulorum primæ speciei apud Malaïenses Carang quoque vocantur tales nodi vel rosaria ex floribus confecta, sed potissimum ex alba Bonga maneor, quæ ornamenta caussa post aures & in capillitio gerunt.

Tabula Octogesima sexta

Ad Figuram primam *Lithodendrum* exhibet *Calcarium erectum*.
Figura secunda *Lithodendrum* sinit *Calcarium sessile*.
Figura tertia *Lithodendrum* denotat *litoreum*.

CAPUT VIGESIMUM SECUNDUM.

Lithodendrum saccharaceum. *Carang gula.*

Has arbusculas pro veris Coralliorum arbusculis quis haberet, sed ipsarum substantia nimis fragilis est, mediamque habent naturam inter Accarbarium & Carang, quarum binas observavi species, albam & rubram.

Primo. *Lithodendrum saccharaceum album*, est elegans, plana, & extensa arbuscula, binos pedes alta & lata, ramis quibusdam seu laciniis extensa, & eminens ultra vulgarem plantiæ, mediique rami eleganter cancellati & concreti sunt, ita ut parva forment foramina. Supremi vero terminantur in breves obtusosque ramos, minores digitos referentes. Tota arbuscula artificiosum refert opus saccharaceum, externe glabrum & ramosum, sed ad tactum parum rugosum, nec perfecte album, exceptis superioribus ramis, inferiores enim magis cinerei & cærulescentes quasi sunt, ubi amplam format basin, interna ejus substantia alba est, duriorque præcedente Carang bonga, sed fragilior quavis Coralli specie, & sonora est instar Porcellanæ testæ.

Hujus altera varietas quædam est multo planior, amplis & planis gaudens ramis cancellatis quoque & intricatis, substantiæ magis albescentis priore, sed non tam elegantem præbet formam, opusque refert saccharaceum in plana mensa effusum, duritiemque habet vulgaris Carang.

Secundo. *Lithodendrum saccharaceum rubrum* priori quam simillimum est, sed multo minus, nec ultra palmam altum, quædam etiam hujus speciei arbusculæ haud majores sunt crista Galli, estque arbuscula plana, rotundos gerens ramos, qui in obtusas terminantur extremitates, per totam superficiem pallide rubra instar Coralliorum pallidorum, pro quibus etiam haberetur, si durioris esset substantiæ, & externe haberet Corallinas istas strias. Superiores extremitates pallidæ sunt seu albescentes, duritiæ cum prioribus vel paulo magis duræ, meliusque referunt Flabellum. Huic aliquando adcreta sunt subsequens saxum, item alia albisima & tenuis substantia, acsi lamellæ essent linteæ tenuis, cujus subtilia foraminula conspici possunt, nihilominus tamen saxosa & fragilis.

Nomen. Latine *Lithodendrum saccharaceum*; Belgice *Suikerwerk*; Malaice *Carang gula*, quæ omnia nomina ex forma artificiosi cujusdam operis saccharacei desumpta sunt.

Ik moet hier nogmaals aanbalen, dat veele abusivelyk gelooven, dat de twee eerste soorten van Kraalboompjes baren oorsprong hebben uit een zeker Alga, dewelke wy boven lib. XI. onder den naam van Alga coralloides beschreeven hebben, dewylze in gedaante wel over een komen. Maar dat dit vals zy, blykt daar uit, dat de voornoemde Alga coralloides op geheel hardere en andere klippen wast, dan de Carang bonga, en nooit dan in zekere maanden Augusty en September gezien werd, na welke tyd zy van dezelfde klippen afgespoelt, en op strant geworpen werd, zonder ooit steenagtig te werden. Daar en tegen vindt men Kraalboompjes op haar eigen klippen, niet grooter dan de voorschreeve Alga, of Agar Agar, die alreede steenagtig zyn, en allenskens tot groote boomen werden.

Na de gelykenisse van de doornagtige en geknopte takjes van 't eerste geslagte, werden by de Malysers ook Carang genaamt, zoodanige kwasjes of roosjes van bloemen maakt, dog meest van de witte Bonga maneor, die men tot cieraat agter de ooren of hoofdbair draagt.

De ses en Tagtigste Plaat

Vertoont in de eerste Figuur het opgeregte Kraalboompje.
De tweede Figuur stelt neer het platte Kraalboompje.
De derde Figuur verbeeld het Strand, ofte kleine Kraalboompje.

TWEE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Het Koraalsteenige Zuikerwerk.

Deze boompjes zoude men voor regte Koraalboompjes aansen, maar hunne substantie is te bros, en maken een middelnatuur tussen het Accarbaar of Koraalgewas, en den Carang, waar van my twee soorten zyn voorgekomen, witte en roode.

1. Het witte Zuikerwerk, is een sterlyk, vlak, en uitgebreit boompje, twee voeten hoog en breed, met eenige takken of lappen uitsteekende, buiten de ordinarij vlakke, zynde de middelste takken aardig, en tralies gewyze aan malkander gegroeit, zoo dat ze kleine gaaten maken. De bovenste eindigen in korte stompe takken, als kleine vingertjes. Het gebeele boompje gelykt een zuikerwerk, van buiten wel effen, en rond van takken, dog in 't aantasten een weinig ruig, niet zeer wit, bebalven aan de bovenste takken, trekkende de onderste na den graauwen, en asblauwen, daar het een breeden wortel maakt, binnen is zyne substantie wit, harder dan de voorschreeve Carang bonga, dog broffer dan eenig Koraal boort te zyn, klinkt egter als porcelein.

Men heeft nog een veranderinge daar van, die nog vlakker is, met breede en platte takken ook traliesgewyze door malkander gegroeit, witter van substantie dan het voorige, dog zoo mooi niet van gedaante, gelykende een zuikerwerk, dat op een vlakke tafel uitgegooten is, van hardigheid als den ordinarij Carang.

2. Het roode Zuikerwerk is het voorige meest gelyk, dog veel kleinder van gewas, niet boven een band hoog, zommige boompjes ook niet grooter dan een banekam, het is vlak, rond van takken, die in stompe eindens uitloopen, over 't gebeele lyf ligt-rood, als bleke Koraalen, waar van men ze aanzien zoude, indien ze harder waren, en van buiten de Koralynne streepen badden. De bovenste eindens zyn bleek of witagtig, van hardigheid als het voorige, of wel zoo hard, en beter de gedaante van een wajer uitmakende. Hier aan vindt men zomtyds vastgegroeit het navolgende steentje, item nog een ander spier witte, en fyn van substantie, als of het lapjes van fyn linnen waren, zoo dat men de subtiële gaatjes daar door zien kan, niet te min steenagtig, en bros.

Naam. In 't Latyn *Lithodendrum saccharaceum*; in 't Duits Zuikerwerk; in 't Maleits Carang goela, alles na de gedaante van eenig konstig Zuikerwerk.

Locus. Ambo rarissime inveniuntur, & quam rarissime integra adtrahuntur, quum ampla & firma radice inplantata sunt duræ filici, quæ plerumque ingens est, nec facile cum hac simul adducitur, inveniuntur enim potissimum in argeſti & boreali magnæ Ceramæ ora, uti & in Bandæ insulis, sed tam raro, ut intra spatium triginta annorum binas modo viderim utriusque speciei arbusculus.

Uſus. Licet substantia ipsorum tenuis aliquem adligeret loco Corallii vel Calbaharii interne adhibere, nullum tamen institutum est hujus rei experimentum, uti & certum est nimis deviare a Coralliorum natura, nec ipsorum gerere signaturam. Alioquin revera rarissimæ sunt res pro curiosis, elegantia cum optimis certantes arbusculis marinis. Paucus requiritur labor, ut depurentur, recentior enim e mari protracta hic & illic tenuem arenosamque habent crustam, paucamque mucaginem, sed quæ a prima pluvia abluatur, & quo diutius soli exponuntur, eo magis indureſcunt.

N. B. Huic Capiti nulla a Rumphio adjecta fuit icon.

CAPUT VIGESIMUM TERTIUM.

Amarantus, & flores saxei. *Bonga Karang.*

Jam duplices sequuntur florum formæ, sed ex natura Karang, quorum præcipuos modo describam.

Primo. *Amarantus saxeus* est Corallina alba, aliquando instar Rosæ rotunda, aliquando oblonga, transversalem circiter palmam lata, multis acutis & striatis plicis vel circinnis intorta instar floris Amaranti, vel Brassicæ floridæ, nunc alba nunc flavescens, & ob frequentes & angustas plicis raro pura, quum mucus, qui ipsis inhæret, non facile extricandus sit.

Subtus planam gerit radiculam, qua duris infixæ fuit lapidibus, sub aqua crasso tecta muco, acutæque oræ vehementer pedes lædunt, si eam quis pedibus calcet, quæ vulnera difficulter curari possunt, maximaque ejus pars a mari in litus projicitur, ubi per solem albescit, sed raro integra reperitur.

Secundo. *Flores saxei*, seu *Anthophylli saxei*, quam maxime subtiles & fragiles sunt, magnitudine, & quodammodo etiam forma cum Caryophyllis convenientes, ex albiſſimis constantes ramulis, qui cancellati sunt & concreti, sed tam fragiles sunt quam ullum Saccharum, subtus planam quoque gerunt radiculam, qua figuntur inter crassos ramos, & circa radicem præcedentis Lithodendri calcarii albi, magna etiam copia inveni adcretos vetustis baculis & fustibus fſcellarum, qui diu in mari fluctuarunt & semi corrupti erant, quibus tam copiosi adhærebant, quam in patria conglaciales lignis insident, qui vero lignis increſcunt, multo fragiliores sunt prioribus Karang adcretis.

Tertio. *Auris elephantis* est saxum tenue & planum, instar placentæ, aliquando in medio excavatum instar patinæ, aliquando intortum, magnas referens Elephantis aures. Minora magis circinnata fimbriatam referunt Brassicam, atque hinc *Brassica saxea* vocari possunt. Nunquam albescent, quamdiu etiam foli exponantur, sed pallide cinerea sunt, parum rugosa, & ad tactum granulosa.

Subtus gerunt crassam basin, qua rupibus Corallinis figuntur sub aqua ad orchias tres vel quinque. Quum separari possunt, ad calcinationem adhibentur instar aliorum Karang, quæ vero ex acutis & fimbriatis constant plicis, multis gyris decurrentibus instar Brassicæ dictæ albescent ad solem, & elegantissima sunt, quæque a curiosis servantur tanquam res rarissimæ, sed ad calcis ustionem non valent, ac pedibus quam maxime noxia sunt.

Quarto.

Plaats. Beide werden ze zeer zelden gevonden, en nog zeldzamer geheel uitgetrokken, om dat ze breed en vast gewortelt op een hardagtige keiſteen staan, die gemeenelyk wat groot, en met de visboek qualyk op te balen is, want zy vallen meest op de Noordwest, en Noordkust van groot Ceram, ook in de Bandasche Eilanden, zoo weinig, dat ik in dertig jaren van ieder zoorte pas twee boompjes gezien hebbe.

Gebruik. Hoewel bunne fyne substantie iemand zoude aanlokken, het voor Koraal of eenig Kalbabaar binnens lyfs te gebruiken, zoo heeft men egter nog geen preuue daar van genomen, gelyk ook zeker is, dat ze van de Koralyne natuur te veel afwykt, en geen signatuur daar van hebben. Anders zyn ze in der daad onder de fraiste rariteiten te tellen, in cierlikheid met de beste Zeeboompjes pronkende. Zy kosten weinig moeite om schoon te maken, want vers uit zee komende, hebben ze bier en daar een dun zandig korsje, en weinig slymerigheid, die met de eerste regen affpoelt, en hoe langer ze in de zonne staan, hoe harder ze werden.

N. B. By dit Hoofdstuk is in het werk geen Figuur van Rumphius bygedaan.

DRIE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

De Steen Amarant, en Zee-angelieren.

Nu volgen tweederlei gedaante van bloemen, dog van de natuur des Karang of Kraalsteens, waar van ik maar eenige der voornaamste beschryven zal.

1. *Amarantus saxeus*, is een witte Koraalsteen, zomtyds rond als een rooze, zomtyds langwerpig, omtrent een dwershand breed, met veele scherpe en gestreepte ploojen of krullen door malkander loopende, gelyk de bloeme *Amarantus*, of het bert van den bloemkool, zomtyds wit, zomtyds geelagtig, en wegens de veele en nauwe ploojen zelden zuiver, dewyl zig den slym, die daar op hangt, daar tusschen zet, en niet wel uit te schrobben is.

Van onderen heeft het een vlak worteltje, waar mede het op harde steenen gezeeten heeft, onder water met een dikke slymerigheid bekleed, en de scherpe kanten kwetzen de voeten eeuwel, als men daar in trapt, welke kwetturen kwalyk te geneesen zyn, dog het meeste deel werd door de zee op strand gesmeeten, daar het dan wit gebleekt, maar zelden geheel gevonden werd.

2. *Flores saxei* of *Zee-Angelieren*, is een zeer subtiel en bros goetje, in de grootte, en eenigzints de gedaante van *Angelieren*, van spier-witte takjes gemaakt, die traliesgewys door malkander gegroeit zyn, maar zoo bros als eenig zuiker zyn mag, van onderen hebben ze mede een vlak worteltje, waar mede zy vast zitten tusschen de dikke takken, en omtrent de wortel van de witte Kraalboompjes of voorgaande *Lithodendrum calcarium*, ik heb ze ook in menigte zien vast groejen, aan de oude stokken van bobbers of visfuyken, die lange in zee gelegen, en half vergaan waren, daar het zoo veel aan hing, als of ze in 't Vaderland met yskegeltjes overtrokken waren, dog die aan bout groejen, zyn veel broſſer, dan de eerstgenoemde aan de Karang groeijende.

3. *Auris elephantis* is een dunne, platte Koraalsteen, als een pannekoek, zomtyds in de midden hol als een schotel, zomtyds in malkander gedraait, verbeeldende de grootte ooren van een Olyphant of een doopsteen. De kleine, die meer krullen hebben, gelyken een krullende kool, en mogen daarom *Brassica saxea* genaamt werden. Zy werden nooit wit, al bleekt men ze nog zoo lange, maar blyven ligt-graauw, wat ruig, en korlig in 't aantasten.

Van onderen hebben ze alle een dikken voet, waar mede ze op de Kraalklippen vast staan, drie en vyf vadem onder water. Als men ze los kan krygen, werden ze tot bet Kalk branden gebruikt, gelyk andere Karang, maar die geene, die van scherpe en geplooid lappen gemaakt zyn, met veele krullen door malkander loopende als de voorſ. kool, werden in 't bleeken wel wit, en de mooiste daar van tot rariteiten bewaart, maar deugen tot bet kalkbranden niet, en zyn zeer zorgelyk voor de voeten.

4. *Favus*